

ТЕМА 4. ВИДИ ПІДПРИЄМСТВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО- ПРАВОВІ ФОРМИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

План:

1. Класифікація підприємств.
2. Підприємства колективної власності. Особливості та види кооперативів.
3. Державні та змішані підприємства.
4. Підприємства з іноземними інвестиціями.
5. Суб'єкти малого підприємництва.
6. Організаційно-правові форми підприємництва.

1. Класифікація підприємств.

Види підприємств залежно від класифікаційної ознаки:

- 1) *мета і характер діяльності* - комерційні, некомерційні.
- 2) *форма власності майна* - приватні, колективні, комунальні, державні.
- 3) *національна належність капіталу* - національні, іноземні, спільні.
- 4) *правовий статус і форма господарювання* - одноосібні, кооперативні, орендні, господарські товариства.
- 5) *галузево-функціональний вид діяльності* - промислові, сільськогосподарські, будівельні, транспортні, торгові, виробничо-торгові, торгово-посередницькі, інноваційно-впроваджувальні, лізингові, банківські, страхові, туристичні тощо.
- 6) *технологічна (територіальна) цілісність і ступінь підпорядкування* — головні, дочірні, асоційовані, філії.
- 7) *розмір за кількістю працівників* – великі (від 250 чол.), середні (50-250 чол.), малі (до 50 чол.), мікропідприємства (до 10 чол.).
- 8) *організаційно-технологічна форма виробництва* - спеціалізовані, універсальні, комбіновані, кооперативні.

Згідно законодавства в Україні можуть створюватись та діяти два типи об'єднань та організацій (інтеграційних утворень):

- **добровільні:** організації що на добровільних засадах об'єднують підприємства, надають юридичну допомогу, забезпечують соціальний захист.

Координують та допомагають в їх господарській діяльності; існують за рахунок членських внесків, але не втручаються у виробничу та комерційну діяльність своїх членів. Це:

- **асоціація** - найпростіша форма договірного об'єднання підприємств з метою постійної координації господарської діяльності,

- **корпорація** - договірне об'єднання підприємств на засаді інтеграції їхніх науково-технічних, виробничих та комерційних інтересів, з делегуванням окремих повноважень для централізованого регулювання діяльності кожного з учасників,

- **консорціум** - тимчасове статутне об'єднання промислового і банківського капіталу для досягнення певної підприємницької ідеї, інвестиційного проекту,

- **концерн** - форма статутного об'єднання підприємств, що характеризується єдністю власності і контролю, найчастіше з використанням принципу диверсифікації виробництва,

- **картель (сіндикат)** - договірне об'єднання підприємств переважно однієї галузі для здійснення спільної комерційної діяльності - регулювання збуту виготовленої продукції,

- **трест** - монополістичне об'єднання підприємств, що раніше належали різним підприємцям, в єдиний виробничо-господарський комплекс,
- **холдинг** - інтегроване товариство, що безпосередньо не займається виробничою діяльністю, а спрямовує свої фінансові кошти на придбання контрольного пакету акцій інших підприємств,
- **фінансова група** - об'єднання юридично та економічно самостійних підприємств різних галузей господарства, на чолі яких стають один або кілька банків, що розпоряджаються капіталом підприємств.
- **інституціональні:** створюються за наказом директивних органів для проведення науково-дослідних розробок, маркетингових досліджень, розробки механізмів розвитку економіки України та просування її продукції на міжнародні ринки. Це науково-технічні, виробничо-торговельні об'єднання, комплекси, центри.

2. Підприємства колективної власності. Особливості та види кооперативів.

Кооператив - юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування.

Діяльність кооперативу спрямована в принципі не на отримання доходів, а на надання допомоги та підтримку його членів.

Види кооперативів:

1. Виробничий кооператив,
2. Обслуговуючий кооператив,
3. Споживчий кооператив,
4. Споживча кооперація в Україні.

Підприємством об'єднання громадян, релігійної, громадської організації тощо - є унітарне підприємство, засноване на власності об'єднання громадян (громадської організації, політичної партії) або власності релігійної організації для здійснення господарської діяльності з метою виконання їх статутних завдань.

3. Державні та змішані підприємства.

У ринковій економіці державний сектор представлений:

- 1) бюджетними (відомчими) організаціями, частка яких у різних країнах з ринковою економікою становить до 2%;
- 2) державним підприємництвом, яке широко представлено у країнах з ринковою економікою в галузях, що мають особливо важливе значення для економіки, або не можуть забезпечити підприємцям достатню норму прибутку та потребують великих капіталовкладень.

Згідно з Господарським кодексом, суб'єктами господарювання державного та комунального сектора економіки України вважаються:

- суб'єкти, що діють на основі лише державної (комунальної) власності,
- суб'єкти, державна частка у статутному фонді яких перевищує п'ятдесят відсотків чи становить величину, яка забезпечує державі право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів. До них відносять: державні та комунальні унітарні підприємства, державні акціонерні компанії, господарські товариства з державною часткою у статутному капіталі.

Державне унітарне підприємство утворюється компетентним органом державної влади в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини державної власності, як правило, без поділу її на частки.

Державні унітарні підприємства діють як **державні комерційні підприємства** або **казенні підприємства**.

Державне комерційне підприємство є суб'єктом підприємницької діяльності, діє на основі статуту на принципах підприємництва і несе відповідальність за наслідки своєї діяльності усім належним йому на праві господарського відання майном.

Казенне підприємство створюється за рішенням Кабінету Міністрів України. У рішенні про створення казенного підприємства визначаються обсяг і характер основної діяльності підприємства

В Україні також діють державні підприємства корпоративного типу. До цієї категорії державних підприємств відносяться **державні акціонерні товариства**, 100% акцій яких перебуває у державній власності.

Комунальне унітарне підприємство утворюється компетентним органом місцевого самоврядування в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини комунальної власності.

На змішаних підприємства, в яких держава володіє частиною майна (акцій), управління пакетом акцій, що залишились у державній власності, здійснює Державне агентство України з управління державними корпоративними правами та майном.

Державне підприємництво включає в себе механізм націоналізації та денаціоналізації підприємств, порядок створення державною власних підприємств, планування і управління різними формами державних підприємств та ін. Процес розвитку державного сектора (державних підприємств) називається **націоналізацією**. Зворотний процес - скорочення державного сектора - називається **приватизацією** (роздержавленням).

Цілісний майновий комплекс - об'єкт, сукупність активів якого забезпечує провадження окремої господарської діяльності на постійній і регулярній основі (цехи, виробництва, дільниці тощо).

Індивідуально визначене майно - інвентарні об'єкти або групи інвентарних об'єктів та інше майно, що може реалізуватися як окремий самостійний об'єкт.

Законами визначені **способи приватизації**. Приватизація державного майна здійснюється шляхом:

- продажу майна державного підприємства на аукціоні, за конкурсом;
- продажу акцій (часток, паїв), що належать державі у господарських товариствах, на аукціоні, за конкурсом, на фондових біржах та іншими способами, що передбачають загальнодоступність та конкуренцію покупців;
- викупу майна державного підприємства (трудовими колективами, орендарем, товариством покупців або фізичною особою). Викуп не передбачає конкуренції покупців і полягає у прямій передачі права власності на основі попередньо установленної ціни.

Аукціон проводить ведучий (ліцитатор). Він описує об'єкт та умови його продажу. Початком торгів вважається момент оголошення початкової ціни. Учасники піднімають білети з номерами та називають свою ціну (або ціну називає ліцитатор).

При проведенні **конкурсу** відбір покупців здійснює конкурсна комісія, яка включає фахівців, експертів, представників органів влади.

Фонд державного майна здійснює приватизацію державного майна на засадах індивідуальної приватизації.

4. Підприємства з іноземними інвестиціями.

За належністю капіталу у світі розрізняють **національні, іноземні, багатонаціональні підприємства**.

Національні підприємства належать підприємцям своєї країни повністю або в частині, що забезпечує їх контроль.

В **іноземних фірмах** капітал належить іноземним підприємцям повністю або в частині, що забезпечує їх контроль.

Багатонаціональні фірми (змішані за капіталом) - це фірми, капітал яких належить підприємцям кількох країн, наприклад, бельгійсько-французько-американсько-швейцарський концерн «Філіпс».

Різновидом міжнародних є **транснаціональні корпорації (ТНК)** - багатогалузеві компанії з технологічною і подетальною спеціалізацією підрозділів, коли частина технологічного процесу переноситься в інші країни.

Багатонаціональні компанії називають **спільними підприємствами** в тому випадку, коли метою їх створення є здійснення спільної підприємницької діяльності

Іноземним підприємством в Україні є унітарне або корпоративне підприємство, що діє виключно на основі власності іноземців або іноземних юридичних осіб.

Іноземні інвестиції можуть здійснюватися в Україні у таких формах:

- часткової участі у підприємствах, що створюються спільно з українськими юридичними і фізичними особами, або придбання частки діючих підприємств;
- створення підприємств, що повністю належать іноземним інвесторам, філій та інших відокремлених підрозділів іноземних юридичних осіб або придбання у власність діючих підприємств повністю;
- придбання не забороненого законами України нерухомого чи рухомого майна, включаючи будинки, квартири, приміщення, обладнання, транспортні засоби та інші об'єкти власності, шляхом прямого одержання майна та майнових комплексів або у вигляді акцій, облігацій та інших цінних паперів;
- придбання самостійно або за участю українських юридичних або фізичних осіб прав на користування землею та використання природних ресурсів на території України;
- придбання інших майнових прав;
- господарської (підприємницької) діяльності на основі угод про розподіл продукції;
- в інших формах, які не заборонені законами України, в тому числі без створення юридичної особи на підставі договорів із суб'єктами господарської діяльності України. Так, іноземні інвестори мають право укладати договори (контракти) про спільну інвестиційну діяльність (виробничу кооперацію, спільне виробництво тощо).

Підприємство з іноземною інвестицією - складна форма співробітництва. Для нього характерна така організація, за якої учасники підприємства вкладають власний капітал, і тому виникають вимоги гарантій, що забезпечують захист вкладеного капіталу і можливість

повернення його за певних обставин. Іноземні інвестиції в Україні не підлягають націоналізації. Державні органи не мають права реквізувати іноземні інвестиції, за винятком випадків здійснення рятівних заходів у разі стихійного лиха, аварій, епідемій, епізоотій. Іноземним інвесторам гарантується перерахування за кордон їх прибутків та інших сум, що отримані на законних підставах.

Створення спільних підприємств - важлива ланка залучення додаткових ресурсів в економічний потенціал України, а також можливість виходу на сучасний рівень техніки, технології та організації виробництва.

Створення підприємства з іноземною інвестицією (спільного підприємства) надає ряд переваг для його учасників:

- можливість створення великомасштабного виробництва за рахунок залучення додаткового капіталу та устаткування;
- доступ до нових ринків збуту, торговельних мереж;
- використання закордонного досвіду технології, організації виробництва, маркетингу, навчання персоналу;
- доступ до джерел сировини та дешевої робочої сили;
- зниження податків, митних та інших зборів;
- зниження політичного ризику шляхом залучення країн партнерів-учасників;
- покращення іміджу.

Для українських та іноземних партнерів характерні певні переваги з числа названих. Ефективному функціонуванню спільних підприємств сприяє раціональне поєднання сильних сторін партнерів. Серед переваг вітчизняних партнерів, які можуть корисними для функціонування спільних підприємств можна виділити знання українського ринку, зв'язки з українськими підприємствами - постачальниками та покупцями продукції тощо.

Для країни в цілому, на території якої розташоване спільне підприємство, існують такі вигоди:

- залучення до країни матеріальних і фінансових ресурсів;
- сприяння розвитку транспорту, банківської і страхової систем;
- залучення новітніх зарубіжних технологій та досвіду менеджменту;
- створення робочих місць та підготовка кваліфікованих кадрів;
- насичення внутрішнього ринку та вихід на іноземні ринки (підвищення експортного потенціалу) та зменшення небажаного імпорту;
- додаткові надходження до бюджету країни;
- використання корисних копалин (якщо країна сама не може їх використовувати та пропонуються вигідні умови використання).

Можливі також і негативні наслідки від присутності спільного підприємства в країні:

- ігнорування інтересів країни-господарки (розміщення екологічно небезпечних виробництв);
- проведення досліджень концентрується в більш розвинутій країні, а в менш розвинутій – тільки виконавчі операції;
- висока оплата запрошених іноземних спеціалістів викликає соціальну напруженість.

Часто метою підприємців з розвинутих країн, які здійснюють інвестиції в країнах, що розвиваються, є захоплення джерел сировини, ринків збуту, отримання пільг, прикриваючись вивіскою місцевого підприємства.

5. Суб'єкти малого підприємництва.

Суб'єкти господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва.

У 2012 році був прийнятий Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», що визначив нові критерії віднесення суб'єктів господарювання до суб'єктів малого підприємництва.

Суб'єктами мікропідприємництва є фізичні особи - підприємці та юридичні особи - суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 млн євро.

Суб'єктами малого підприємництва є фізичні особи - підприємці та юридичні особи - госпсуб'єкти будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 млн євро.

Суб'єктами великого підприємництва є юридичні особи - суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Інші суб'єкти господарювання належать до суб'єктів середнього підприємництва.

Великим платником податків є юридичні особи, у яких обсяг доходів від усіх видів діяльності за останні чотири послідовні податкові (звітні) квартали перевищує 500 млн. грн. або загальна сума сплачених до Держбюджету податків за такий самий період перевищує 12 млн. грн.

6. Організаційно-правові форми підприємництва.

Правовий статус підприємства визначає, хто та в якому розмірі несе відповідальність по зобов'язаннях підприємства, кому належить право укладати угоди та хто вирішує питання господарської діяльності.

Вибір організаційно-правової форми підприємництва залежить від багатьох чинників, а саме:

- 1) кількості власників (за українським законодавством - учасників) суб'єкта господарювання;
- 2) порядку утворення статутного капіталу підприємства, потреби у фінансових коштах;
- 3) рівня прав та відповідальності;
- 4) способу розподілу прибутків і збитків;
- 5) форми управління;

- б) можливості зміни власника;
- 7) простоти ліквідації бізнесу;
- 8) вимог господарського права.

Є такі основні організаційно-правові форми підприємництва:

- 1) одноособове володіння,
- 2) господарське товариство,
- 3) акціонерне товариство.

До 1) Одноособове володіння є власністю однієї фізичної особи або сім'ї.

Управління здійснює безпосередньо власник або керівник (менеджер), який наймається за контрактом. Власник отримує весь прибуток та несе відповідальність за зобов'язаннями підприємства всім своїм майном.

В Україні до даної форми господарської діяльності може бути віднесено: підприємництво без створення юридичної особи (**фізична особа-підприємець**), **приватне підприємство, фермерське господарство.**

Приватним підприємством визнається підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства, або на основі приватної власності суб'єкта господарювання - юридичної особи. Таким чином, юридично власниками приватного підприємства можуть бути кілька осіб, але на практиці деякі органи реєстрації відмовляють в реєстрації приватного підприємства у якого декілька засновників.

Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону. Фермерське господарство може бути створене одним громадянином України або кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї.

В Україні найбільша кількість приватних підприємств створена у сфері торгівлі, послуг, переробній промисловості, будівництві.

До 2) Господарськими товариствами визнаються підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку. В окремих випадках господарське товариство може діяти у складі одного учасника.

Господарські товариства є юридичними особами. Суб'єкти господарювання - юридичні особи, які стали засновниками або учасниками господарського товариства, зберігають статус юридичної особи.

Учасники господарського товариства мають право:

- брати участь в управлінні справами товариства в порядку, визначеному в установчих документах;
- брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди);

- одержувати інформацію про товариство. На вимогу учасника товариство зобов'язане надати йому для ознайомлення річні баланси, звіти про фінансово-господарську діяльність товариства, протоколи ревізійної комісії, протоколи зборів органів управління товариства тощо;
- вийти в передбаченому установчими документами порядку зі складу товариства.

Учасники господарського товариства зобов'язані:

- додержуватися вимог установчих документів товариства, виконувати рішення його органів управління;
- вносити вклади (оплачувати акції) у розмірі, порядку та коштами (засобами), що передбачені установчими документами;
- не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства.

До господарських товариств належать: *повні товариства, командитні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, акціонерні товариства.*

Повне та командитне товариства утворюються та діють на основі установчого (засновницького) договору.

Товариство з обмеженою та додатковою відповідальністю, акціонерне товариство діють на основі установчого договору та статуту.

Найменування товариства повинно містити відомості про його організаційно-правову форму (вид товариства), назву, а також інші відомості.

За міжнародною класифікацією **повні та командитні товариства** належать до **персональних товариств (партнерств)**.

Персональне товариство - це об'єднання зусиль та капіталів фізичних та/або юридичних осіб за умов розподілу прибутків і збитків, спільного прийняття рішень, активної особистої участі у веденні справ. Всі або частина учасників персонального товариства несуть необмежену відповідальність за його зобов'язаннями всім своїм майном, що включає вклад до капіталу товариства та особисте майно учасника (квартира, садиба, автомобіль та ін.).

В Україні учасниками **повного товариства**, повними учасниками командитного товариства можуть бути лише особи, зареєстровані як суб'єкти підприємництва.

Друга форма персонального товариства - командитне. **Командитним товариством** визнається товариство, в якому разом з одним або більше учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном, є один або більше учасників, відповідальність яких обмежується вкладом у майні товариства (вкладників), та які не беруть участі в управлінні діяльністю товариства.

Згідно зі світовою практикою існує **три форми об'єднань** капіталів: *товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, акціонерне товариство*. На відміну від персональних товариств, у вищевказаних формах не обов'язкова особиста участь власників в управлінні товариством, метою створення якого є поєднання капіталів та обмеження ризику.

Товариством з обмеженою відповідальністю є господарське товариство, що має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами. Учасники товариства несуть відповідальність в межах їх вкладів.

Згідно з законом України «Про господарські товариства», максимальна кількість учасників товариства з обмеженою відповідальністю може досягати 100 осіб.

Товариством з додатковою відповідальністю є господарське товариство, статутний капітал якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів. Учасники такого товариства відповідають за його боргами своїми вкладами до статутного капіталу, а при недостатності цих сум – додатково належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до вкладу кожного учасника.

Граничний розмір додаткової відповідальності учасників визначається в установчих документах.

В Україні найбільша кількість товариств з додатковою відповідальністю створена у сфері фінансового посередництва (довірчі товариства).

До 3) Акціонерне товариство - господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями.

Акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, тільки в межах належних їм акцій. Отже, майновий ризик акціонерів обмежується тією сумою, яку вони заплатили за придбані акції.

Особливість акціонерних товариств полягає в тому, що їхній капітал утворюється у грошовій формі та поділяється на однакові за номінальною величиною і неподільні паї у вигляді акцій. Цим вони відрізняються від товариств з обмеженою відповідальністю.

Акціонерні товариства за **типом** поділяються на **публічні** та **приватні**.

Згідно із законодавством України, кількісний склад акціонерів приватного акціонерного товариства не може перевищувати 100 акціонерів.

Публічне акціонерне товариство може здійснювати публічне та приватне розміщення акцій.

Приватне акціонерне товариство може здійснювати тільки приватне розміщення акцій.

Акції публічного акціонерного товариства можуть купуватися та продаватися на фондовій біржі.

Акції приватного акціонерного товариства не можуть купуватися та/або продаватися на фондовій біржі, за винятком продажу шляхом проведення на біржі аукціону.

Таким чином, у *публічному акціонерному товаристві* акції вільно продаються та купуються, **акції приватного акціонерного товариства** розподіляються між засновниками або серед заздалегідь визначеного кола осіб.

Акціонери публічного акціонерного товариства можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів товариства.

Акціонери приватного акціонерного товариства мають переважне право на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами цього товариства.

Приватні акціонерні товариства часто створюються у межах трудового колективу або сімейного бізнесу.

За кордоном розповсюдження акцій серед членів трудового колективу, як правило, стимулюється державою.